

KULTUR

Helsidan.

Kränkta människor blir lättare offer för extrem propaganda

Högerextremister gör allt för att ersätta den sakliga politiska debatten med pompösa nationalistiska utspel. Donald Trumps hotfulla amerikanska retorik har en europeisk motsvarighet. Författaren **Lena Einhorn** jämför vår turbulenta tid med stämningarna i Tyskland under första delen av 1900-talet.

Jag trodde globaliseringens och nyliberalismens backlash skulle bli socialismen – kanske en uppdaterad variant, kanske den gammaldags socialdemokratin, en återkomst till det tidigare välfärdssamhället.

Så blev det inte. Det tog för lång tid, förlusten och kränktheten hann bli för stor. Backlashen kom i form av fascismen. I vissa samhällen som en uppstickare och samhällsplittrare, i andra som en regelrätt erövrare.

Det är inte första gången. Det är heller inte första gången man decennium efter decennium ignorerar de till en början svaga signalerna från en relativt maktlös, och av förändringens vindar starkt påverkad, del av befolkningen. "När Europa gick in i 1900-talet så ansågs det politiskt-ideologiska landskapet vara färdigställt", skriver Henrik Arnstad i sin bok "Älskade fascism". Den framrusande moderniteten – den som skapat järnvägar och telegrafer och bilar, den som ersatt hästkraft med elkraft, den som skapat kemiska storindustrier och multinationella affärsbanker – hade också brutit upp de gamla samhällena. Men man trodde att man i det nya politiska landskapet täckt in alla behov, och tillgodosett alla grupperingar. Aristokratin, den gamla politiska klassen, hade ersatts av den moderna politikern: liberal, konservativ eller socialist. Arbetaren var socialist, adelsmannen konservativ, småföretagaren liberal. "Det var", skriver Arnstad, "som om en politisk gudomlighet nedstigit i Europa, den civiliserade världens mitt, och sagt att 'det är fullbordat' ... Detta visade sig vara en felaktig föreställning."

I stora delar av västvärlden har vi under de senaste åren åter iakttagit extremhögerens frammarsch. Och med förundran och förfäran har vi sett hur medborgarna icke endast i länder i det forna kommunistiska östblocket, utan till och med i Amerikas Förenta Stater – innovationens, kulturens och finansmarknadens högsäte, demokratins och den rådande världsordningens väktare – i allmänna och fria val, och med full tillgång till ett öppet medielandskap, valt en ledare som i sin vulgaritet, sin populism, sin xenofobi, sin kunskapsbrist och sin allmänna tarvlighet får oss att hisna.

Vi försöker hitta förklaringar. Förklaringar inte endast till att Donald Trump blev vald till USA:s president, utan till att åttiofem procent av alla republikaner och mer än hälften av alla vita medborgare utan collegeutbildning (de som ekonomiskt torde ha mest att förlora på att ha en republikansk president) fortfarande är nöjda med Trumps sätt att leda landet.

Är de dumma? frågar vi oss. Är de så obildade att de inte förstår sitt eget bästa?

Det vore förstås det enklaste svaret. Bilda dom, så att dom förstår att ta vara på sina egna intressen.

Men då ignorerar vi än en gång historien.

För när det strålade, framåtblickande artonhundratalet övergick i ett nytt sekel, när den rationella, innovativa, ekonomiskt blomstrande moderniteten gled, eller snarare snubblade, över i det stora kriget, då var inte endast de obildade, och inte endast de ekonomiskt eftersatta, euforiska.

"Fredens värld, den kände vi ju till", skrev den tyske författaren Thomas Mann. "Kryllade inte tankens ohyra där, som likmaskar? Jäste och stank den inte av civilisationens förruttnelseprodukter?" Och poeten Rainer Maria Rilke: "Äntligen en Gud. Då vi så sällan längre håller fast vid

President Trump håller tal till supportrar i Pennsylvania.

Foto: Evan Vucci

den fredlige, så griper nu plötsligt slagfältsguden tag i oss, slungar ut elden; och över hjärtat, fyllt av hemland, ropar den röda himmel där han dånande vistas."

Enbart i augusti 1914 skrevs en miljon tyska krigspoem. Man såg kriget som ett reningsbad, våldet som poesi.

Obildade var de inte, dessa tyska poeter, dessa europeiska intellektuella. Heller inte dumma. De var människor. Och det är inte med intellektet människan fattar sina viktigaste beslut. Inte när hon älskar, inte när hon våndas. Och alldeles särskilt inte när hon är kränkt. Kränktheten är inte intellektuell, eller ens rationell. Den är emotionell. Primitivt, oreflekterat emotionell.

I slutet av förra året publicerades i Harvard Business Review en artikel med titeln "What Trump's campaign speeches show about his lasting appeal to the white working class". Författarna konstaterar att det finns vissa genomgående drag i den amerikanske presidentens retorik: Han drar hela tiden symboliska gränser – genom att dela in människor i grupper som definieras som vänner eller fiender, "oss eller dom". Han riktar sig i sina tal framför allt till den grupp han kallar "arbetare" (ett ord som han använder mer än något annat när det gäller sociala kategorier), och han betonar att dessa själva inte bär skulden för den nedåtgående trenden i sin ekonomiska och sociala status. Skulden bärs av andra – "eliten", den etablerade politiker-klassen, invandrarna, och framför allt av globaliseringen. Slutligen betonar han traditionella, hotade, värden: familjen, religionen, fanan.

Detta, att utlova en återgång till det en gång förlorade, det ärofulla, storslagna, nationella, delar Trump med de flesta auktoritära ledare. Som Robert Paxton skriver i "The anatomy of fascism":

"Fascismen vilade inte på någon doktrinär sanning, utan på ledarens mystiska förening med sitt folks historiska öde ... Språket och symbolerna i en autentisk amerikansk fascism skulle naturligtvis inte ha stora likheter med de ursprungliga europeiska modellerna. De skulle behöva vara lika bekanta och betryggande för lojala amerikaner som språket och symbolerna hos den ursprungliga fascismen var för italienarna och tyskarna." Det är inte konstigt att

Trump har riktat sitt äkta eller spelade raseri mot de, oftast svarta, amerikanska fotbollsspelare som vägrat stå upp under den amerikanska nationalsången. Han känner sin publik.

Att sådana värden – emotionellt laddade, självbekräftande – kan övertrumfa den absolut självklara sanningen att en republikansk president som vill sänka skatterna och eliminera tillgången till allmän hälso- och sjukvård knappast främjar den grupp han säger sig värna är bara ännu ett exempel på det som redan sagts: det är inte med intellektet människan fattar sina viktigaste beslut. Alldeles särskilt när hon upplever sig kränkt.

En av författarna till artikeln i Harvard Business Review, Michèle Lamont, gjorde i början av 2000-talet djupintervjuer med män ur den amerikanska arbetarklassen, i en studie hon kallade "The dignity of working men". Hon fann att tre värden betonades mer än några andra, inte minst på ett moraliskt plan: hårt arbete, ansvarskänsla och förmågan att försörja en familj. Därutöver nämndes integritet, rättfärdighet och möjligheten att försvara och värna sina närmaste. I en tid när fackföreningarnas roll nästan eliminerats i USA, och stoltheten över att tillhöra arbetarklassen förlorat i betydelse, återstår alltså dessa traditionella värden, förknippade med en viss syn på maskulinitet. I takt med att amerikanska industrijobb i globaliseringens och avregleringarnas kölvatten exporterades till låglöneländer, att den lågutbildade amerikanen såg sin konkurrenskraft på arbetsmarknaden dala, och att inkomstklyftorna i landet därmed ökade, så ökade också den amerikanske industriarbetarens förbittring. En förbittring som i mycket begränsad utsträckning fann genklang i det nationella samtalet, eller tilläts komma till politiskt uttryck. Det är ingen slump att den så kallade opiatepidemin utbredd sig inom just den del av den amerikanska befolkningen som i dag skriker sig hesa på Donald Trumps kampanjmöten. Någon hör äntligen deras vrål.

"Fascismen", skriver den amerikanske författaren och journalisten Chris Hedges, "handlar om en besjälad och till synes stark ledare som lovar moralisk förnyelse, ny ära och hämnd. Den handlar om ersättandet av den rationella debatten med den sensuella upplevelsen. Det är därför som Trumps lögn, halvsanningar och rena påhitt inte har någon inverkan på hans anhängare." Det är inte i första hand de politiskt aktiva som utgör högerextremismens bas, utan de politiskt inaktiva, "förlorarna", de som upplever sig inte ha en röst. Och, som filosofen och litteraturvetaren Walter Benjamin en gång påpekade, det är inte främst makt eller materiella fördelar den erbjuder sina anhängare, utan snarare en möjlighet att "uttrycka sig själv". Politiken blir till något sensuellt, görs om till en produktion av koreograferad skönhet. Men en skönhet fylld av våld, och plötsligt förlöst vrede. "Det logiska resultatet av fascismen är introducerandet av estetiken i det politiska livet", skrev Benjamin. "Och alla ansträngningar att förvandla politiken till estetik utmynnar i en sak: krig."

Det kejsarliga Tyskland var berusat av sin framtidstro, exalterat av sina ekonomiska, vetenskapliga och teknologiska landvinningar, stolt över sin position bland världens nationer. Den tyske rikskanslern Otto von Bismarck utropade en gång att "vi tyskar fruktar Gud, men inget annat i denna värld".

Det vore fel att säga att det var hybris som frambringade det första världskriget. Men det är högst sannolikt att skygglappar, ouppmärksamhet och nonchalans spelade en avgörande roll.

Lena Einhorn

Författare, filmare och regissör. Hennes aktuella roman, "Geniet från Breslau", utspelar sig i Tyskland under tiden före första världskriget. kulturdebatt@dn.se